

ЗАРУБІЖНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРО УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ІМПЕРІЇ ГАБСБУРГІВ ЯК ФАКТОР АВСТРО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Проаналізовано доробок зарубіжної історіографії щодо місця і ролі у зовнішньо-політичній концепції Російської імперії українських земель Австро-Угорщини у першій третині ХХ ст. Висвітлено рівень зацікавленості вказаною проблематикою з боку німецької, британської, польської та російської історичної науки кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Ключові слова: Російська імперія, український національний рух, москвофільство, русофільство, панславизм, Перша світова війна.

Проанализировано наработок зарубежной историографии относительно места и роли во внешнеполитической концепции Российской империи украинских земель Австро-Венгрии в первой трети ХХ в. Освещен уровень заинтересованности указанной проблематикой со стороны немецкой, британской, польской и русской исторической науки конца ХХ – начала ХХІ в.

Ключевые слова: Российская империя, украинское национальное движение, москвофильство, русофильство, панславизм, Первая мировая война.

The problem of the Ukrainian lands of Austria-Hungary in the foreign activities of the Russian Empire in the early XX century belongs to one of the locus in modern historiography. Interest in this issue of foreign historical science observed mainly among works of Polish, German and Russian researchers. Today there are not many domestic historiographical studies that revealed the full extent of foreign contribution of science to the development of this problem. First, it should be called research is O. Suhyy where a separate section covers the status and prospects of study on the Russian factor in Galicia in historiography, including foreign. For similar scheme built one of the chapters of the monograph V. Perederko. One of the key issues of the role and place of Russia in the Ukrainian national movement in Galicja vision of historical scholarship covering scientific articles D. Marchukov, M. Dmitriyev. The Lviv researcher M. Mudryy attention is paid to the study of foreign publications.

The purpose of this article – to make a generalized view of modern foreign publications on the history of Russian policy on Western lands definite timeframe and perspectives of research topics. Acknowledge, that this intelligence can not exhaust the entire range of issues associated with the above problem. On today requires understanding the diversity of views on the issue of foreign policy of the Russian Empire on Western lands before and during World War I, the nature and essence Russophile movement features of the Ukrainian national movement, which emerged in the works of Ukrainian and foreign scientists. In addition, the actual problem is overcoming the gap formed between the Ukrainian and world civilization. Moreover, the Ukrainian historical scholarship ripe shift from positivist description Russophilia as a separate historical events and places in Galicia, Bukovina and Transcarpathia in the military-political interests of the Russian monarchy in discussions around methodological principles study of these issues, as well as comparative studies. This article is intended to be the start to assert scientific debate and intelligent searches on this problem.

Over the last decade, Ukrainian and foreign (Polish, German, Russian) historical science has made considerable progress in the study range of policy issues concerning the Austrian Empire Ukrainian lands. Enough studied political activities Russophiles. Scientific marked effectiveness analysis attempts ideological vision and institutional history of western Russophilia. It should be noted gradual overcoming intellectual rift that emerged in the Soviet era between historical science and the English language in Ukrainian historiography.

The least biased and methodologically Nouveau regarding study subjects should include German and British historiography. Admittedly, their research and development – is more interest individual researchers rather than systemic application. As Polish and Russian, then

somehow some researchers have not escaped subjective evaluations of national and political processes in the Austrian lands. There remains a need for an integrated development of the functioning of pro-Russian organizations in Galicia, Bukovina and Transcarpathia use Russophilia diplomatic services of the Russian and Austrian empires, comparing pro attitudes and trends among other Slavic peoples and others.

A significant drawback of Russian historiography of the subject remains on ignoring the Ukrainian national movement in Galicia, which was in the early twentieth century. important factor in political life not only in the region but also in Austria and under which Russian forces in Galicia withdrew from political activity. Review of scientific literature concludes that the question of the role and place of Ukrainian Austro-Hungarian foreign policy of the Russian Empire in the early XX century. foreign historiography not been studied comprehensively.

Keywords: *Russian Empire, the Ukrainian national movement, Russophilism, Panslavism, World War I.*

Проблема місця українських земель Австро-Угорщини у зовнішньополітичній діяльності Російської імперії на початку ХХ ст. належить до одних із найдискусійніших у сучасній історіографії. Зацікавлення цим питанням з боку зарубіжної історичної науки спостерігається в основному серед праць польських, німецьких та російських дослідників. На сьогодні існує не багато вітчизняних історіографічних досліджень, які б розкрили повною мірою внесок іноземної науки у розробку даної проблеми. Насамперед, слід назвати дисертаційне дослідження О. Сухого, де в окремому розділі розглянуто стан і перспективи дослідження питання російського чинника у Галичині в історіографії, в тому числі і зарубіжній. За подібною схемою побудований перший розділ монографії В. Передерка [1]. Одне з ключових питань ролі і місця Росії в національному русі українців Галичини в баченні історичної науки висвітлюють наукові статті М. Мудрого [2], М. Дмитрієва [3]. Львівський дослідник М. Мудрий велику увагу приділив саме вивченню іноземних видань.

Мета цієї статті – здійснити узагальнений огляд сучасних іноземних публікацій з історії політики Росії щодо західноукраїнських земель означеного часового проміжку та визначити перспективи дослідження теми. Усвідомлюємо, що дана розвідка не може вичерпати усього комплексу питань, пов'язаних із зазначеною проблемою.

Етапною подією в зарубіжній історіографії стала поява у 1992 р. книги австрійського історика Андреаса Каппелера «Російська

імперія як багатонаціональна держава» (український переклад монографії з'явився тільки у 2000 р.) [6]. Історію Росії автор подав в поліцентричному вимірі, інакше кажучи, застосував чи не вперше регіональний підхід при висвітленні історії імперії Романових. Дослідник здійснив важливий крок від централізованого імперського нарративу до нової історії імперії. У монографії не абсолютизуються етнічні та національні фактори, а поряд із етнічними конфліктами розглядається співіснування різних релігійних та національних груп.

Прослідковуючи динамічність розвитку українського національного руху протягом ХІХ ст., А. Каппелер у порівняльній ретроспективі розглядав Наддніпрянщину і Галичину [4, 5]. Зокрема він зробив висновок: «Ідеологія українського національного руху визначила українську націю в розмежуванні з росіянами на Сході і поляками на Заході. У Східній Галичині, де кількість українців була більшою від поляків, уявлення про Схід-Захід змінилися: москво- або русофіли, які до кінця ХІХ ст. керували національним рухом, відкидали польський Захід, ідентифікуючи себе з ідеалізованим російським Сходом» [7, с. 8-9].

Намагаючись заповнити відсутність власне російської проблематики в праці А. Каппелера, британський історик Джеффри Хоскінг видав книгу «Росія: народ та імперія» [8]. Проте відсутність достатньо вивченої та теоретично розробленої бази не дозволила йому це здійснити повною мірою.

Питанням українсько-російських відносин та проблемам націотворення в Україні багато

уваги приділив американський дослідник, один із співредакторів журналу «Ab imperio» Марк фон Хаген [9-11]. Зокрема, історик висвітлював російську окупаційну політику у Галичині та Буковині 1914-1915 рр. Автор зробив наголос на етнічній та релігійній ідентичностях, роль яких зросла під час військових окупацій: «Відносно гармонійне етнічне співжиття швидко політизувалося і значною мірою мілітаризувалося за режиму національної безпеки, який влада впроваджувала на окупованій території» [11, с. 272]. На думку фон Хагена, російська військова пропаганда від самого початку дотримувалася версії слов'янської ідеї, згідно якої всі слов'янські народи вітають російську армію як визволительку [11, с. 276].

Автор постійно акцентував увагу на релігійному факторі, який мав, на його думку, визначальний вплив на рівень успішності російських окупаційних заходів у Галичині: «Особливо релігійна політика спричинилася до того, що колись лояльні русофіли і потенційно нейтральні галицькі селяни повернулися проти російських окупантів... Ще важливішим було те, що іредентистські міти й російський проект націотворення, який об'єднував російських державних службовців і націоналістичну суспільну думку в Росії, зазнав поразки через потужну і глибоко вкорінену в Галичині організацію греко-католицької церкви» [11, с. 277].

З іншого боку, з точки зору автора «окупаційна політика режиму зламала грань між громадянським та військовим світом, а також між Австрійською та Російською імперіями. Окупаційна влада вивозила сотні тисяч громадян із західного прикордоння, тобто, із тих територій, які мали найбільший досвід сучасної національної політики, тим самим сприяючи тісним взаємозв'язкам галицьких поляків, євреїв і українців із українцями Російської імперії. Тому в кінцевому результаті саме російський режим і російські націоналістичні організації зробили націоналізм можливим в 1917 р...» [10, с. 186].

Застосовуючи міждисциплінарний підхід у дослідженнях процесів націотворення

українців, німецька дослідниця Рікарда Вульпіус розглядає їх у ракурсі відносин між релігією та етнічністю (пізніше – нацією) [12, 13]. На думку науковця, формування русинської національної свідомості у Галичині стимулював конфесійний антагонізм. Проте перешкодою для спільної національної ідентичності став якраз розкол русинів на українофілів та русофілів, які все з більшою силою виступали одні проти одних з різними національно-політичними концепціями.

Однак, наголошувала Р. Вульпіус: «Русофільському духовному рухові, зі свого боку, не вдалося за царських часів перешикувати формування української концепції ідентичності серед частини духівництва, а також політичній маніфестації цієї концепції. Коли не стало державної підтримки в лютому 1917 р. русофільське духівництво й зовсім ослабло, щоб могли стримувати форсовану українізацію церковного життя. Якщо розглядати розвиток у XIX та XX ст. з позицій «longue duree» (довготривалості – І.М.), то напрашується висновок, що наміри великоросійської нації, а тим самим і консолідація російської національної самосвідомості порівняно із зміцненням національного самоусвідомлення інших великих європейських націй відбулося запізно – запізно, якщо подивитися, на який опір наразився цей проект з боку сучасних конкурентних національних рухів у Російській імперії кінця XIX ст.» [13, с. 104].

Ще один німецький історик Кай Штруве займався дослідженням ролі й значення селянства у творенні української нації в півдавстрійській Галичині та Російській імперії. Вихідним пунктом при цьому для нього є Галичина, у якій подібні процеси порівняно вивчені. Зокрема, дослідник дотримувався думки, що «русифільсько-українофільське протистояння» в краї щонайменше до останнього десятиліття XIX ст. не мало надто великого значення, окрім поширення подібних ідей серед вузького кола русинської інтелігенції [14, с. 168].

Загалом, К. Штруве пов'язував москвофільство півдавстрійських земель із «...орієнтацією на православ'я, силу і престиж Росії»,

тоді як орієнтація «...на народну культуру і мову та на селянство як їхнього носія..., втратила значення» [14, с. 176]. Тому, на думку автора, консервативному обличчю русофільського проекту націотворення вдалося тільки незначною мірою подолати соціальну дистанцію до селян.

Безумовним лідером у галузі вивчення національних рухів в Україні, зокрема в Галичині, залишається німецька дослідниця історії Східної Європи Анна Вероніка Вендланд [15, 16]. На основі дуже багатоджерельної бази автор відстоювала позицію, згідно якої явище русофільства стало результатом внутрішніх галицьких процесів, а не цілеспрямованої діяльності російського уряду та дипломатії [15, с. 485]. На думку А. В. Вендланд, взаємозв'язки русофільських діячів із офіційною імперією не переходили межі інтелектуального спілкування. До того ж галицькі русофіли в більшості залишалися лояльними до імперії Габсбургів.

Дослідниця, в цілому, трактувала русофільство як консервативну течію в середині українського табору, тобто порівнювала його з малоросійством. Вагомий внесок у розвиток українського національного руху діячі русофільського руху здійснили тоді, коли вперше заперечили «не історичність» русинів, саме вони відкрили і обґрунтували окремішність руської нації. З іншого боку, А. В. Вендланд у своїй роботі не зачепила національних рухів русинів інших земель Габсбургів – населення Буковини та Закарпаття.

Наведемо деякі аргументи ще одного німецького історика Клауса Бахмана, який русофільський рух в Галичині проаналізував крізь призму зовнішньої політики Російської та Австрійської імперій напередодні війни [17]. Подібно до А. В. Вендланд, К. Бахман відносив русофільство до складової процесу національного самовизначення українців. У своїй роботі автор визначав три течії українського національного руху – староруську, молодоруську та власне русофільську (москвофільську). На думку дослідника, саме староруська течія, яка спочатку вважала русинів краю частиною російського народу і була лояльною до

Габсбургів, пізніше дала групу радикальних москвофілів. Останні ідентифікували себе з імперією Романових як в культурному, так і в політичному та релігійному планах. Суперечливою виглядає теза К. Бахмана про відсутність серйозної загрози для існування Австро-Угорщини у випадку втрати нею Східної Галичини.

Польські сучасні дослідники дещо опосередковано торкалися проблем австрійсько-російських відносин щодо західноукраїнських земель та діяльності тут російських служб. Роботи польського науковця Збігнева Фраса відрізняються від ряду інших широким спектром джерельної бази та обізнаністю із українською історіографією щодо Галичини [18]. Зростання в краї популярності Росії, на думку автора, мало під собою тільки внутрішнє обґрунтування, а саме – антиукраїнська діяльність польських сил та перевага в українському русі греко-католицьких консервативних представників. Зовнішні чинники, які спричинили появу москвофільства дослідник відносив до другорядних.

Питання розвитку москвофільства на Лемківщині висвітлював інший польський дослідник Пауль Бест. На його погляд, саме пошук населенням своєї ідентичності (а не зовнішньополітичне втручання) і посприяв виникненню цього явища. П. Бест чітко розрізняв поняття русофільства (як приналежності до власне руського простору) і москвофільства (рух на повне злиття з російським національним простором) [19].

Формування в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. проросійської орієнтації дослідник Ярослав Мокляк виводив із цілеспрямованої політики російської дипломатії та церковних кіл на перспективу майбутнього захоплення українських земель Австро-Угорщини. Історик висловлював впевненість у виключній орієнтації москвофілів на власне російську культуру та ототожненні себе як її складової [20]. Тим самим Я. Мокляк розмежовував терміни москвофіли та русофіли (як поняття, що охоплює загальноруські традиції в цілому). На противагу йому в своїй статті, яка присвячена історії Лемківщини, Анджей Земба пропонував

взагалі викреслити термін «москвофільство» із наукового обігу, наголошуючи на його зневажливому значенні та замінити на нейтральний «русофільство» [21].

Велике значення для дослідження процесів російського впливу на західноукраїнську суспільність XIX – початку XX ст. і формування у громадсько-політичному житті українців краю проросійської течії займає російська історіографія. У радянський період питання історії слов'янських народів в Австро-Угорщині вивчалися переважно в Інституті слов'янознавства і балканістики АН СРСР [22, 23]. Що ж до поглибленого аналізу етнічних процесів і національних факторів, то у зв'язку з ідеологічними обмеженнями ці проблеми або не подавались, або висвітлювались викривлено. Пріоритетним вважалося вивчення міждержавних відносин Росії, Австро-Угорщини, Німеччини в контексті яких і вивчалися слов'янські проблеми [24].

Варто приділити увагу дослідженням Олексія Міллера, російського науковця, який у своїх наукових роботах застосував європейські методологічні тенденції [25-30]. Зокрема, він дотримувався думки про відносну запізнілість процесу формування національної ідентичності галицьких русинів. Порівняно стабільне існування русофільства О. Міллер пояснював з точки зору втручання російських зовнішніх сил, тим самим стверджуючи про намагання останніх накинути українцям Галичини загальноросійську ідентичність [25]. Питання про можливість анексії Галичини Романовими на початку XX ст. стало одним із ключових пунктів російського націоналізму [28, с. 32]. Проте автор переконаний у провалі такої тактики Петербурга, пояснюючи це політичними перевагами Відня і польського руху, розвитком українофільства у самій Російській імперії [26].

У порівнянні з іншими українськими регіонами Австро-Угорщини (Буковина, Закарпаття) О. Міллер особливого значення надавав Галичині. Він нараховував 7 активних учасників, зацікавлених так чи інакше в цьому регіоні – Відень, Ватикан, Петербург, місцеві русини та поляки, польська еміграція,

український рух в Росії. При цьому автор наголошував, що теорія «російської національної території про Червону Русь (Східну Галичину) і Угорську Русь (Буковину й сучасне Закарпаття) принципово відрізнялася від панславистського дискурсу Росії загалом про слов'ян Габсбурзької і Османської імперій. Це був дискурс націоналістичної ірреденти», який продовжувався до краху імперії Романових [27, с. 162].

Досить ґрунтовно історією Галичини займався дослідник Російської Федерації В. Савченко [31-35]. Його дослідження стосуються національного розвитку краю на початку XX ст. і в роки Першої світової війни. В основному джерельну основу публікацій автора становлять документи російських відомств (МЗС, Військового міністерства), чії служби уважно слідкували за подіями політичного та національного характеру в Галичині. Найдетальніше В. Савченко висвітлює співіснування двох течій національного руху галичан: народовської і русофільської, їхню ідеологію та боротьбу. Головними висновками в роботах автора є тези про глибокі історичні традиції русофільського руху та про австрійську антиукраїнську політику народоства. Всі роботи вченого підводять до узагальнення, що попри деяку зацікавленість офіційної Росії у збереженні русофільської течії на землях Австро-Угорщини, документально наміри міністерських кіл зібрати всі «русские земли» включно з 1914 р. ніде не зафіксовано [34, с. 39-41]

Окремі аспекти діяльності Російської імперії та москвофільських інституцій (Руський Собор, Галицько-руська матиця та ін.) вивчала московська дослідниця Н. Пашаєва [36]. На жаль, досить вузька джерельна база не дозволила їй позбутись стереотипів радянського часу. Зокрема, трактуючи галицьке русофільство як виключно «русское движение», дослідниця тим самим продовжила тенденційний виклад у дусі російської імперської історії. Для порівняння слід сказати, що інші російські науковці, скажімо О. Бахтуріна [37; 38], М. Клопова [39; 40], І. Міхутіна [41] не ототожнювали галицьке населення з «русскими».

На наш погляд, уваги заслуговують дослідження М. Клопової, яка цікавилася діяльністю російських дипломатичних служб на східнослов'янських землях Австро-Угорщини на початку ХХ ст. На її погляд (підтверджений документами Архіву Зовнішньої Політики Російської Імперії) до 1907 р., тобто до поразки Росії у війні з Японією і посилення в імперії ідей слов'янофільства, зацікавленість регіоном була невисокою. Зростання австрійсько-російських протиріч і розвиток національного руху українців спричинили посилення уваги з боку дипломатичних кіл імперії до москвофільських організацій з метою пошуку майбутніх союзників [39, с. 302-304]. Протягом 1912-1914 рр. проявляється нова тенденція – посилення уваги до Угорської Русі та Буковини. Остання тепер розглядалася російськими службами як центр москвофільського руху. В Закарпатті російський царизм вбачав «оплот православ'я і лояльності до Росії» [39, с. 306]. Автор таку зміну полюсів пояснювала посиленням в Галичині українського руху, що автоматично призвело до двоякого трактування російськими дипломатами значущості краю, з одного боку, «як втраченого для «руського дела», а з іншого – як такого, що потребує посилення російської підтримки (в тому числі і фінансової) [39, с. 306].

Суттєвим внеском в розробку досліджуваної теми є наукові дослідження російського історика І. Крючкова, який зупинився на вивченні національного питання Угорщини у спектрі російської дипломатії напередодні Першої світової війни. Будучи переконаним у достовірності та об'єктивності оцінок російських послів та консулів, які передавали донесення в Петербург, автор впевнений у відсутності намірів російського уряду офіційно підтримувати проросійські настрої в «Підкарпатській Русі». Більше того, коли в 1912 р. російські служби були звинувачені у фінансовій підтримці москвофільства на Закарпатті, Генеральне консульство у Будапешті зробило все можливе для доведення своєї непричетності до конфлікту. І. Крючков це пояснював відсутністю в Росії найближчих

планів перспективи війни з Австро-Угорщиною [42, с. 272-273].

Не менш цікавими видаються наукові розробки дослідника Придністровського університету І. М. Благодатських. Його увагу привернули проекти російсько-румунського розмежування щодо Буковини в роки Першої світової війни. Питання про поділ регіону з початком військового конфлікту зайняло суттєву позицію у взаємовідносинах двох країн. Російська імперія, використовуючи «етнографічний принцип» (Північна Буковина, населена українцями, відходила до Росії, Південна – з румунським населенням – до Румунії). Румунські дипломати, посиляючись на «історичні права» вимагали у володіння цілий край. На думку автора, вимоги Романових, які в результаті так і не були задоволені, повністю відповідали національним прагненням населення Буковини [43].

Російськими істориками протягом останнього десятиріччя розроблено ряд інших, не менш актуальних і цікавих досліджень, без ознайомлення з якими дана стаття не буде повною. Неославістський рух та взаємодія його з російським урядом знайшов своє відображення на сторінках робіт О. Павленка [44], В. Дякіна [45], Е. Аксьонової [46], В. Хевроліної [47]. Статті Н. Нарочницької [48], М. Булахтіна [49; 50], А. Марчукова [51] відображають узагальнюючі тенденції російського бачення проблеми «Російська імперія – Галичина» наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Дипломатичний курс Петербурга першої третини ХХ ст., процес розробки зовнішньополітичних програм та діяльність розвідувальних служб імперії дозволяють прослідкувати дослідження В. Зубачевського [52], А. Ігнат'єва [53], А. Шелухіна [54], К. Шацилло [55] та ін.

Таким чином, найменш упередженою та методологічно модерною стосовно досліджуваної тематики слід назвати німецьку та британську історіографію. Необхідно визнати, що їхні наукові розробки – це більшою мірою інтерес окремих дослідників, аніж системна програма. Щодо польської та російської, то окремі дослідники певним чином ще не позбулись суб'єктивних оцінок національних та політичних процесів на

підавстрійських землях. Залишається потреба цілісної розробки питань функціонування ряду проросійських організацій в Галичині, Буковина та Закарпатті, використання русофільства дипломатичними службами Російської та Австрійської імперій, порівняння проросійських настроїв та течій серед інших слов'янських народів тощо.

Суттєвим недоліком російської історіографії щодо досліджуваної теми залишається ігнорування українського національного

руху в Галичині, який став на початку ХХ ст. важливим фактором політичного життя не лише у краї, але й в Австрії і під дією якого проросійські сили в Галичині відійшли від активної політичної діяльності.

Огляд наукової літератури дає підстави зробити висновок, що питання ролі і місця українців Австро-Угорщини у зовнішній політиці Російської імперії на початку ХХ ст. зарубіжною історіографією комплексно не вивчалось.

Джерела та література

1. Передерко В. Східна Галичина в політиці Російської імперії (1900-1914 рр.) / В. Передерко. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. – 300 с.
2. Мудрий М. Галицьке русофільство в сучасній історіографії: стан і перспективи дослідження / М. Мудрий // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 9. – С. 254-280.
3. Дмитриев М. В. Этнонациональные отношения русских и украинцев в свете новейших исследований / М. В. Дмитриев // Вопросы истории. – 2002. – № 8. – С. 154-159.
4. Каппелер А. «Россия – многонациональная империя»: восемь лет спустя после публикации книги / А. Каппелер // Ab Imperio. – 2000. – № 1. – С. 9-21.
5. Каппелер А. Мала історія України / А. Каппелер / пер. з нім. О. Блащука. – Київ : К.І.С., 2007. – 260 с.
6. Каппелер А. Росія – багатонаціональна імперія: виникнення, історія, розпад / А. Каппелер / пер. з нім. О. Блащука. – Київ : К.І.С., 2000. – 358 с.
7. Каппелер А. Україна між Сходом і Заходом / А. Каппелер // Схід-Захід : Історико-культурологічний збірник / упоряд. Кравченко В. В. – Харків : Майдан, 1999. – С. 5-13.
8. Хоскинг Дж. Россия: народ и империя. 1552-1917 / Дж. Хоскинг. – Смоленск : Русич. – 512 с.
9. Хаген фон Марк. Великая война и искусственное усиление этнического самосознания в Российской империи / Марк фон Хаген // Россия и Первая мировая война: Материалы международного коллоквиума. – СПб. : Изд. «Дмитрий Буланин», 1999. – С. 385-405.
10. Хаген фон Марк. Русско-украинские отношения в первой половине ХХ века / Марк фон Хаген // Украина и Россия: история взаимоотношений. – Москва, 1997. – С. 183-196.
11. Хаген фон Марк. «У війнах творяться нації»: націотворення в Україні під час Першої світової війни / Марк фон Хаген // Україна. Процеси націотворення / упор. А. Каппелер. – Київ : К.І.С., 2011. – С. 271-284.
12. Вульпіус Р. Слова и люди в империи: к дискуссии о «проекте большой русской нации», украино- и русофилах, наречиях и народностях / Р. Вульпіус // Ab Imperio. – 2006. – № 1. – С. 355-369.
13. Вульпіус Р. Релігія та нація: унійна церква, православ'я та «держава-протектор Росія» / Р. Вульпіус // Україна. Процеси націотворення / упор. А. Каппелер. – Київ : К.І.С., 2011. – С. 97-110.
14. Штруве Кай. Селяни та українська нація в Австро-Угорській монархії та Російській імперії / Кай Штруве // Україна. Процеси націотворення / упор. А. Каппелер. – Київ : К.І.С., 2011. – С. 167-181.
15. Вендлянд А. В. Русофіли в Галичині: Українські консерватори між Австрією та Росією 1848-1915 / А. В. Вендлянд. – Відень: Вид-во Австрійської Академії Наук, 2001. – 644 с.
16. Вендлянд А. В. Русофільство: ще один український проект? Зауваги про невітлене прагнення / А. В. Вендлянд. – «І»: незалежний культурологічний часопис. – Ч. 18: Україна, Росія, Білорусь: три проекти. – Львів, 2000. – С. 113-122.
17. Bachmann Klaus «Ein Herd der Feindschaft gegen Rusland» Galizien als Kriesenherd in den Beziehungen der Donaumonarchie mit Rusland (1907-1914). – Wien: Verlag fur Geschichte und Politik, 2001. – 292 s.
18. Fras Z. Galizja. – Wroclaw, 1999. – 298 s. [Seria «A to Polska własnie»].
19. Best P. J. Moskalofilstwo wsrod ludnosci lemkowej w XX wieku // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellonskiego. – Prace Historyczne. – Zesz. 103. – Krakow, 1993. – S. 143-154.
20. Moklak J. Geneza moskalofilstwa wsrod Ukraincow galicyjskich // Ibid. – 1991. – Nr. 1. – S. 117-125.
21. Zieba A. A. Lemkowie i Lemkowszczyzna w historiografii polskiej // Lemkowie i lemkoznawstwo polskie. – Krakow, 1997. – T. 5.
22. Освободительное движение народов австрийской империи: Возникновение и развитие конец XVIII в.– 1849 г. (Подгот. Т. М. Исламов, А. С. Мильников, В. А. Дьяков и др.; Ред. кол.: В. И. Фрейдзон (отв. ред.) и др. – Москва : Наука, 1980. – 609 с.
23. Освободительные движения народов Австрийской империи. Период утверждения капитализма / Ред. кол.: В. И. Фрейдзон (отв. ред.) и др. – Москва : Наука, 1981. – 464 с.

24. Австро-Венгрия : опыт многонационального государства / отв. ред. Т. М. Исламов, А. И. Миллер. – Москва : РАН, Институт славяноведения и балканистики, 1995. – 465 с.
25. Миллер А. «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.) / А. Миллер. – СПб. : Алетей, 2000. – 260 с.
26. Миллер А. Внешний фактор в формировании национальной идентичности галицких русинов / А. Миллер // Австро-Венгрия : интеграционные процессы и национальная специфика / под ред. О. Ховановой. – Москва, 1997. – С. 68-75.
27. Миллер А. Империя Романовых и национализм. Эссе по методологии исторического исследования / А. Миллер. – Москва : НЛО, 2008. – 248 с.
28. Миллер А. На границах Европы : ансамбль континентальных империй / А. Миллер // Средняя Европа. Проблемы международных и межнациональных отношений XII – XX вв. / под ред. А. С. Стыкалина. – СПб. : Алетей, 2009. – С. 27-35.
29. Миллер А. Украинские крестьяне, польские помещики, австрийский и русский император в Галиции 1872 г. / А. Миллер // Центральная Европа в новое и новейшее время / под ред. А. С. Стыкалина. – Москва, 1998. – С. 175-180.
30. Миллер О. Субсидия газете «Слово». Галицийские русины в политике Петербурга / О. Миллер // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 9. – С. 322-338.
31. Савченко В. Н. Восточная Галиция в 1914-1915 годах (национально-политическая ситуация и политика российской администрации) / В. Н. Савченко // Отечественная история. – 2002. – № 5. – С. 76-89.
32. Савченко В. Н. Восточная Галиция в 1916-1920 годах (этнополитическая ситуация в крае) / В. Н. Савченко // Отечественная история. – 2004. – № 2. – С. 96-113.
33. Савченко В. Н. Восточная Галиция на историческом перепутье. 1910 – начало 1920-х годов / В. Н. Савченко // Регионы и границы Украины в исторической ретроспективе. – Москва : Ин-т славяноведения РАН, 2005. – С. 132-187.
34. Савченко В. Н. Восточная Галиция накануне Первой мировой войны (этносоциальная ситуация по данным российского Министерства иностранных дел) / В. Н. Савченко // Отечественная история. – 2005. – № 6. – С. 32-41.
35. Савченко В. Н. Восточная Галиция: проблемы национально-территориального и политического размежевания (1914-1923 гг.) / В. Н. Савченко // Вопросы истории. – 2005. – № 9. – С. 95-107.
36. Пашаева Н. М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX – XX вв. / Н. М. Пашаева. – Москва, 2001. – 201 с.
37. Бахтурина А. Ю. Окраины российской империи: государственное управление и национальная политика в годы Первой мировой войны (1914-1917 гг.) / А. Ю. Бахтурина. – Москва : РОССПЭН, 2004. – 392 с.
38. Бахтурина А. Ю. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны / А. Ю. Бахтурина. – Москва, 2000. – 263 с.
39. Клопова М. Э. Российские дипломаты о восточнославянских землях Австро-Венгрии в конце XIX – начале XX вв. / М. Э. Клопова // Четвертий міжнародний конгрес українців. Одеса, 26-29 серпня 1999 р. Доповіді та повідомлення. Історія. Ч. 1 : Від найдавніших часів до початку XX ст. – Одеса – Київ – Львів, 1999. – С. 300-306.
40. Клопова М. Э. Украинское движение на восточнославянских землях империи Габсбургов как фактор австро-российских отношений в начале XX в. / М. Э. Клопова // Регионы и границы Украины в исторической ретроспективе. – Москва : Институт славяноведения РАН, 2005. – С. 93-115.
41. Михутина И. В. Украинский вопрос в России (конец XIX – начало XX века) / И. В. Михутина. – Москва, 2003. – 289 с.
42. Крючков И. В. Национальный вопрос в Венгрии в донесениях российских дипломатов накануне Первой мировой войны / И. В. Крючков // Средняя Европа. Проблемы международных и межнациональных отношений XII – XX вв. / под ред. А. С. Стыкалина. – СПб. : Алетей, 2009. – С. 257-275.
43. Благодатских И. М. Проекты русско-румынского разграничения в Буковине в годы Первой мировой войны / И. М. Благодатских // Регионы и границы Украины в исторической ретроспективе. – Москва : Институт славяноведения РАН, 2005. – С. 116-131.
44. Павленко О. В. Панславизм / О. В. Павленко // Славяноведение. – 1998. – № 1. – С. 43-60.
45. Дякин В. С. Национальный вопрос во внутренней политике царизма (начало XX в.) / В. С. Дякин // Вопросы истории. – 1996. – № 11-12. – С. 39-53.
46. Аксенова Е. П. Славянофил А. А. Башмаков о кризисе славянской идеи / Е. П. Аксенова // Славяноведение. – 2001. – № 5. – С. 83-89.
47. Хевролина В. М. Внешнеполитические взгляды славянофилов конца XIX в. / В. М. Хевролина // Новая и новейшая история. – 1998. – № 4. – С. 22-41.
48. Нарочницкая Н. А. Историческая Россия и СССР в мировой политике XX в. / Н. А. Нарочницкая // Новая и новейшая история. – 1998. – № 1. – С. 120-147.

49. Булахтин М. А. «С русинами мы можем жить в согласии» / М. А. Булахтин // Родина. – 2008. – № 4. – С. 81-82.
50. Булахтин М. А. К вопросу о взаимоотношениях политических партий в Галиции в начале XX века / М. А. Булахтин // Славяноведение. – 2008. – № 4. – С. 18-26.
51. Марчуков А. В. Россия, Украина и проблема «русской Галиции» / А. В. Марчуков // Вопросы истории. – 2007. – № 2. – С. 157-166.
52. Зубачевский В. А. Политика России в отношении восточных территорий Центральной Европы. 1912-1921 гг. / В. А. Зубачевский // Вопросы истории. – 2009. – № 9. – С. 100-110.
53. Игнатъев А. В. Политика соглашений и балансирования (Внешнеполитический курс России в 1906-1914 гг.) / А. В. Игнатъев // Отечественная история. – 1997. – № 3. – С. 23-32.
54. Шелухин А. Ю. Разведывательные органы в структуре высшего военного управления Российской империи начала XX века (1906-1914 гг.) / А. Ю. Шелухин // Вестник Московского ун-та. – Сер. 8. История. – 1996. – № 3. – С. 17-42.
55. Шаццлло К. Ф. Последние военные программы Российской империи / К. Ф. Шаццлло // Вопросы истории. – 1991. – № 7-8. – С. 224-233.

Рецензенти: Багмет М. О., д.і.н., проф.
Тригуб П. М., д.і.н., проф.

© Музичин І. Т., 2013

Дата надходження статті до редколегії 26.03.2013 р.